

Omnium Taciti operum versionem molienti, cujus prima pars jam elaborata, cum deo placuerit, in lucem proditura est, nonnulla mihi, ut fit minutissima quaeque vertendo perscrutantibus, sese inculcabant loca, quae, quamvis obscuriora, vel a commentatoribus meis relictā vel obiter tantum tacta videbantur. Hinc harum annotatiuncularum origo, quas qualescunque publici juris me fecisse, ne ad arrogantiam mihi vertere velis, *Lector benevole!* Quum enim hodie omnibus aliis quam Tacito ordo senatorius et equester gentis philologicae impendere malint sagacitatem et lucubrationes, veniam me, de plebe hominem, facile impetraturum speravi, si, dum fortior atque validior doctorum hominum aliquis recensionem novam valde desiderandam nobis praebeat, ego pro viribus meis et pro conditione pauca quamvis granula ad felicissimam illam messem futuram contulerim. Pauca sunt, confiteor, neque haec pauca magni momenti; attamen,

ne te perlegisse taedeat: forsan meliora tibi suggeret meus error, et hoc est, quod volui. Ceterum pauper sum, sed meo in aere. Hinc sententias aliorum de locis a me tractatis longe lateque recantatas et ruminatas in meo libello ne exspectes, quas qui accuratius cognoscere gestierit, adeat VV. DD. editiones et scripta. Quoniam autem in specimine versionis meae anno MDCCCXXIV edito ad caput usque undequadragimum primi Annalium libri aliquot jam a me tentata sunt loca, hinc pergere lubet.

I, 39. *Vexillum in domo Germanici situm.* Verbum *vexillum* occurrit passim pro signis militaribus in universum. Liv. hist. X, 19. VIII, 8, quò loco signa Triariorum vexilla appellantur. Equitibus porro vexilla tribuuntur Liv. VIII, 39. ita ut sociis Liv. XXXIX, 20. In Taciti autem libris saepius vexilla opponuntur signis legionum, ut *vexillarii* militibus legionariis, i. e. militibus militari officio et consuetis legionum laboribus in castris, in agmine, in acie fungentibus. Hinc omnes exercituum partes a corpore legionum separatae *vexillationes* (detachements, colonnes mobiles) dicuntur et *sub vexillo esse*, ut Ann. I, 20 et 38, tirones etiam II, 78. et aegrotantes Caes. B. G. VI, 36. Numerum horum cujusque legionis vexillariorum ad tempora varium neque fixum fuisse consentaneum est; e. g. Hist. Tac. II, 83 tredecim millia Mucianum sequi videmus, quorum magna pars, ut opinor, ex tironibus provinciae et tumultuariis copiis constabant. Proprie autem et primo loco Tacito dicuntur sub vexillo esse *veterani* sive *exauctorati*, qui
immu-

immunes laborum ceterorum, ad hostes propulsandos solum sub vexillo, proprio iis signo, retinebantur. — Notandus quoque coloniarum sub vexillo deducendarum mos, de quo Cic. de lege agrar. 32 et Philipp. II, 40. —

Hoc vexillum, palladium libertatis exauctoratorum, in domo Caesaris situm, petunt veterani, quia, maturata per tribunos missione, non acceperant, et timebant, ne legati hanc quoque missionem irritam facturi essent, quod, signo in medium, tamquam numine, recepto, non poterant. Nullo modo autem vexillum hoc de illo *signo purpureo* intelligendum est, cujus Caesar Bell. Gall. II, 20. Conf. Plutarch. in Bruto c. 40. mentionem facit, his verbis: „Vexillum erat proponendum (sc. ab Imperatore); quod, sicut ipse explicat, „erat insigne, quum ad arma concurrere oportebat.“ Ad quem enim finem hoc insigne petiissent milites, in quo nihil numinis neque sacri? Forsan ut castris signum darent ad concurrendum et tumultuandum? At tempore nocturno fiebat tumultus, jam concursus ad januam erat factus, jam fervebat seditio, jam fiscus Imperatoris sine hoc vexillo erat direptus.

Quod si autem docemur in *domo Caesaris* situm fuisse vexillum, verbum *domus*, nam de quocunque habitaculo occurrit, aut pro tentorio sumendum est, ut in Euripidis Hecuba v. 998 et 1014 aliisque multis locis tentoria captivorum *δῆμοι* et *δόμοι* appellantur, aut commodius intelligi potest de aedificio ex latere et materie constructo, qualia in castris stativis et hi-

ber-

bernis, ex quibus postea oppida, ut multorum nomen docet, orta sunt, (Conf. Skizze einer Culturgesch. deutscher Städte v. Huscher Culmb. 1808) militum, nedum Imperatorum, deversoria fuisse verisimile est. — Ne te autem fallat, quod infra dicitur: *Luce demum ingressus castra Germanicus*, ut putes, Germanicum extra castra habitasse: Caesar cum uxore et liberis in ipsis castris degebat (c. 40). *Ingressus castra* non aliam habet vim ac Franco-Gallorum *aller en ville*: Hi enim extra domum in urbe versantem, coenantem, dicunt in urbe esse, in urbe coenare, ita ut urbs opponatur domui. Eodem modo hic opponuntur castra domui Caesaris.

Cap. 43. *Si legatos senatui--redditis*. Quid reddere? quum supra cap. 39 dictum: *Attonitaque magis quam quieta concione legatos praesidio auxiliarium equitum dimittit*. Si hoc dimittit non ad deversorium legatorum in castris referendum, sed de reditu ad senatum intelligendum est, de quo vix dubitandum, Tacitus aut orationis ardore abreptus pro praeterito praesenti utitur tempore, ut cap. 42. *includi legatos*, aut per verba *si--redditis* mutatos eorum animos et conversionem ad poenitentiam indicat.

Cap. 51. *Incessitque itineri et proelio*. De hoc loco Ernesti: *Mollius idem dicit XIII, 40: Qui viae pariter ac pugnae composuerat exercitum*. — At quantum differt! haec locutio nil habet obscuri, imo poëtis aequae ac Graecis promptissima est; regitur enim dativus indirectus a verbo componere, loco prae-

praepositionis *ad*; illa, cum verbo neutro et dativo rei, nullo modo probari potest. Supplent igitur: *paratus*, quod equidem, ut verbum regens, omitti posse, ut ex antecedentibus non revo- ces, nisi expertus et exemplis convictus, non credo. At Ta- citus ipse forsitan *paratus* scripsit, quod in verbo sequenti *pars* latere et incuria librariorum ex hoc verbo corruptum esse suspi- cor, quamvis, quomodo hoc fieri potuerit, vix ipse ego intel- ligerem, ni constaret, saepenumero more pecorum hoc genus homi- num rem gessisse. Legendum autem: *Incessitque itineri et proe- lio-paratus*. Deinde *Equites* pro *equitum*. Qua suspicione con- firmor, quia nusquam alteram equitum partem deprehendo. Hanc non latere in *ceteris sociorum*, sed ceteri sociorum refe- rendum ad *auxiliariae cohortes*, minime eum fugiet, qui com- paraverit cap. 49., ubi Tacitus expressis verbis distinguit inter *socios* et *alas equitum*, ita ut vix credendum sit, Ta- citum sub *sociis* alteram partem equitum, quae agmen clause- rit, intellexisse. Sunt autem hi *equites* mihi ~~alarum~~, qui *legionarii* opponuntur auxiliaribus.

Cap. 51. *Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti* etc. Qui rei militaris non omnino est ignarus, qui unius agminis (quod nostri columnam vocant) novit gravem lentumque incessum, is jure mirabitur artes veterum, qui in *saltibus* (dans un terrain tout-à-fait coupé) tribus simul una juxta alteram incedunt legionibus, ita ut impedimentum in me- dio tueantur. De quo *agmine quadrato*, licet in aperto campo, vide Caes. Bell. Gall. VIII, 8. Serv. ad Aen. XII, 121. ubi oppo- nitur agmini *pilato* i. e. aciei rectae.

Cap.

Cap. 60. Mirabilem sane nos docet rem Tacitus: Germanicus summa ope parat bellum in aestatem, quod initio veris excursu in *Cattos* praecipit (cap. 55), et posito castello in monte *Tauno* (ergo, ut suspicor, adverso Rheno usque *Mogontiacum* profectus,) expeditum rapit exercitum in *Cattos*. Tum *Adrana* flumine superato, incensoque *Mattio*, ad *Rhenum* revertitur (56). Haud multo post precibus *Segestis* permotus convertit agmen in *Cheruscis*, eumque ab obsidione liberat (57). His rebus gestis exercitum reducit ad *aram Ubiorum*, hodie *Bonam*, et *Castra Vetera*, hodie *Xanten*. Mox concitis per *Arminium Cheruscis*, Germanicus, ne bellum una mole ingruat, *Caecinam* per *Bructeros*, praefectum *Pedonem* per fines *Frisiorum* mittit ad *Amisiam* flumen; ipse per lacus (hod. *Zuyder-See*) vexit legiones, — simulque pedes, eques, classis apud praedictum amnem convenere. (Ad ostium fluminis, ni fallor.) Tum *Chaucis* in commilitium receptis, et *Bructeris* per *L. Stertinium* fusis (quid autem *Caecina* in finibus eorum ante patraverat, quum per eorum agrum iter faceret? Num quietum iter in terra hostili habuerat?) agmen ductum in ultimos *Bructerorum*, quantumque *Amisiam* et *Luppiam* amnes inter, vastatum, et ad saltum *Teutoburgensem* est perventum. — Proh deum! ut a *Castris Veteribus* et a *Colonia Agrippina* ad saltum *Teutoburgensem* perveniat, expeditionem navalem per *Rhenum*, *Ysalam* et lacus parat, classemque ad *Amisiam* appellit! quum tamen a *Colonia Agrippina* ad saltum *Teutoburgensem* recto itinere quinque vel sex castris pervenire potuisset. Idem praef. *Pedonem* per *Frisios* proficisci jubet ad eundem finem. Cives *Coloniae*, aures adhibete!

hibete! est via compendiaria, quam *Tacitus* vos docet ad nos profecturos; non per *Unnam* vel *Susatum*, sed per *Amstelodamum* et *Amisiam* proximum vobis iter paratur! — At callidum hoc cepit *Germanicus* consilium, ne bellum una mole ingruat? Nullum profecto bellum ingruere poterat, neque ingruit antequam ad *Amisiam* pervenissent; iter enim exercitui, excepto *Caecinae* agmine, erat per *Frisios*, amicam gentem, et per *Oceanum*, ubi nullum belli periculum. Quid inde? *Germanicus*, si hostium copias distrahere voluisset, bipartito exercitu classeque per *Visurgim* adacta ipsos *Cheruscus* ad *Visurgim* invadere debebat; hoc consilium tanto duce dignum sane fuisset! Cur omnino, denique quaerimus, a castello illo, in quo *Segetes* obsessus erat, exercitum reducit ad *Rhenum*; quum tamen eum fugere non posset, bellum non esse finitum, neque unius castelli expugnatione *Cheruscus*, validam illam et pertinacissimam gentem, oppressos? Quot itineribus, quantis laboribus copiae supersedissent, quanti denique sumtus fisco non fuissent! — Quodsi *Germanicus* autem, ut opinor, non absolvi potest, vitia commisisse, haec tamen omnia ex eo orta esse videntur, quod locorum et regionum omnino erat ignarus, quod non minus in *Tacitum* cadit.

Cap. 60, *Haud procul Teutoburgiensi saltu*. Saltus *Teutoburgiensis* nusquam nisi hoc *Taciti* loco mentio fit; (Occurrit autem apud *Ptolemaeum* Geographum et in itineralio *Antonini* nomen urbis *Teutoburgi* in *Pannonia*, de qua infra.) nihilominus hoc uno, ab unico codice nobis tradito vocabulo

multum Germanorum tam poëseos quam superbiae et vanitatis innititur. Pretium operae fuerit, tot tantisque de situ *Teutoburgiensis* saltus verbis aliquot addere. Est enim hic locus, de quo etiam hodie passim ambigunt viri docti, quamvis deus optimus faxit, locos antiquitatis Germanicae omnes tam facile posse expediri, quam hicce. De variis opinionibus veterum et recentiorum, quibus exponendis te nil moror, vide Monum. Paderborn. p. 20 edit. 4^{tae} et Clostermeyer: Wo Hermann den Varus schlug p. 39 seqq., quem librum tibi commendo ut longe omnium superiorem, qui unquam de hac re prodierint, in quo hoc tantum doleo, quod doctissimus et sagacissimus ille vir, dum adversarios aliquot refutet, non continuo, sed desultorio modo rem suam agit, ita ut rerum ordo saepissime conturbetur.

Quod si ex certis indiciis quidquam valet conclusio, saltus ille Teutoburgiensis Taciti in silva, quae hodie *Lippiensis*, *Osnig* et *Egge* appellatur, accuratius autem in regione circa Detmoldiam, ut Clostermeyer p. 73. seq. docet, est suspicandus; omnes dissentientium opiniones pro commentis et somniis sunt habendae. Ecce rationes et argumenta, magnam partem a celeberrimo Clostermeyer, cui lubenter assurgo, in libro supra laudato exhibita, quae, paucis ex penu mea additis observationibus, uno tamquam obtutu perlustranda tibi ante oculos pono.

1) *Situs silvae, ut hodie est, bene et optime cum Taciti verbis convenit*, dicentis: (Ann. I, 60): „Ductum agmen ad
ulti-

ultimos Bructerorum (qui secundum Strabonem VII, 1. (certe οἱ ἐλάττωες Βρέκτεροι) ad Luppium flumen, secundum Tacitum, Germ. 33. vicini Tencteris conf. Roessig deutsche Alterthümer p. 109, inter Luppium et Amisiam sedes habebant) quantumque Amisiam et Luppium amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.“ Caecina nempe et Germanicus junctis ad Amisiam exercitibus, dum inter hunc amnem et Luppium pergunt, ad ultimos Bructerorum, inde ad Teutoburgiensem saltum perveniunt: *nulli autem montes inter utrumque amnem ad caput fontium proficiscentibus occurrere possunt, nisi silva Lippiensis sive Teutoburgiensis.*

2) *Huc quoque nominum vestigiis ducimur.* Quamvis enim non multum tribuamus etymologiae locorum, ibi occurrentium, ut *Feldrom, Winfeld, Rothebach, Knochenbach* etc., qui omni tempore et nescio quo casu nomen sibi invenisse possunt, tamen nomen *Teut*, quod etiam hodie pluribus locis in agro *Lippiensi* et in ipsa silva obvium est, magni momenti esse videtur ad situm saltus Teutoburgiensis constituendum. Occurrit enim verbum, ut a Clostermeyer p. 73 et 131 not. accuratius disci licet, in nomine villae *Teuthof* et ejus incolae, *Teutmeyer*, haud procul ab oppido Detmoldia, in cujus ipsius quoque nomine, olim *Theotmalli, Theotmala, Thietmelle, Theotmaldi* etc. (Monumenta Paderbornensia ed. 4^{tae} pag. 43) verbum *Teut* latet, dialecto tantum variatum. Extat nomen quoque in monte *Teut*, prope vicum *Alverdissen*;

denique mons, quem hodie *Grotenburg* dicunt, olim *Teut* appellatus est, ut cel. Clostermeyer ex scriptis antiquis in tabulario probari *posse* docet, quod ipsum aspernatum esse doleo. — Quae alia septemtrionalis Germaniae regio tali nominum similitudine gloriari potest? *Saltus certo erat, ubi nomen manet.*

Haec autem nomina non solum ad Teutoburgiensi saltus situm extricandum, verum etiam, ut obiter rem attingam, ad *Teutonorum veterum illorum patriam* revelandam multum forsitan facere possunt. Quamvis enim veteres in patria Teutonorum et Cimbrorum designanda valde inter se discrepent (ut Florus III, 3, qui narrat, eos ab extremis Galliae profugos, quum terras eorum inundasset oceanus, novas sedes toto orbe quaesivisse, et Plutarchus in Mario XI, quo loco de rebus Cimbricis et Teutonicis classico plures de eorum patria citantur opiniones) plurimi tamen, inter quos Plinius. hist. natur. IV, 14. Vellejus Paterculus II, 12. Strabo VII, 1, 2, (qui Cimbrorum solum facit mentionem, quos, a Graecis *Κιμμερίους* dictos, πρὸς τῷ Ὀκεανῷ collocat.) Tacitus Germ. 37. Conf. Cluver. Germ. antiq. I, 10, II, 4. Luden. Gesch. d. teutsch. Volkes I p. 27 et 455. Heeren Handb. d. Gesch. d. Staat. d. Alterth. p. 473. Joh. v. Müller 24 Bücher Europ. Gesch. I. p. 273 Ejusd. Bell. Cimbr. tom. 12mo opp. omn. Roessig die Alterthümer d. Deutsch. p. 123. in eo consentiunt, septemtrionalem partem Germaniae esse eorum patriam, ita tamen ut Cimbrorum sedes accuratius definiant, nempe in Chersoneso Cim-

Cimbrica, hodie Jütland, quam Teutonorum, quos plerumque his vicinos, sedibus non distincte designatis, ponunt. — Prorupisse hos populos ex septentrionali parte Germaniae in Galliam, ex eo quoque mihi consentaneum esse videtur, quod legati *Remorum* ap. Caes. de bello Gallico II, 4 dicunt: „Solos Belgas Teutonos Cimbroque in fines suos ingredi prohibuisse.“ Non enim supponendum est, eos a meridionali Galliae parte ad Belgas penetrasse; raro enim barbarae gentes petunt terras boreales, plerumque ad solem tendunt; igitur repulsi sunt a Belgis, quum primum ex Germania a parte Belgis orientali, id est septentrionali parte Germaniae, appropinquarent; Gallia Belgica enim, antequam sub Augusto latius pateret et Helvetiam usque porrigeretur, (vide Sickler Handb. d. alt. Geographie p. 49), tamquam provincia septentrionalis Galliarum septentrionali Germaniae erat confinis. — Quod e *terris borealibus* Cimbri et Teutoni irruperint, huic Florus porro l. c. adsentiri videtur, quamquam in eo errat, quod hos populos *Gallos* nominat. Securius et certius his argumentis nos ducit similitudo in nomine *Teutonorum* et *Teutobochi* Flor. III, 3., regis eorum, cum *Teutoberg*, *Teuthof*, *Teutmold* etc., quam vix casui attribuire possumus. Regio ubi haec nomina tamquam vestigia populi relictia inveniuntur, ne dicam patriam, sedes tamen nobis Teutonorum prodit. In gentis enim conditoris et regis memoriam haec loca a Teutonis, tum temporis harum incolis regionum, nominata sunt; aut, quod potius crediderim, his locis maximam partem montibus, tamquam numen cultus est *Teut*, nisi nomen *Teut* allegorice sumendum, et *terra* vel *populus* vel

appellative *rex* sit explicandum V. Wachter. glossar. German. s. v. Teut. Tunc explicanda fuerint haec locorum nomina: Volksberg, Volksmaal etc. a radice *Thiod*, quod autem nihil conjecturae nostrae nocebit (Conf. Cluver. Germania ant. III, 15 et 19). — Praeter haec loca nominis Teutonici similitudo deprehenditur etiam in *Teutoburgum*, (*Tittoburgum*), quod Ptolemaeus et itinerarium Antonini in Pannonia dicunt esse oppidum. V. Mannert Geogr. III. [p. 669 ed. sec. Ne veritatem et fidem Ptolemaei, multifariam corrupti (vid. Schirlitz Handb. d. alt. Geogr. p. 121), hoc loco in dubium vocemus, ut suum itinerario tribuamus honorem, quamvis vix Antonini tempora attingat (v. Eund. p. 130), rem nobis ita explicare possumus: Hoc Teutoburgum, cujus nulla ante Christum, quantum scio, neque post a Pomponio Mela et Plinio mentio fit, a Teutonibus aut ab agmine ante pugnam Orientem versus aberrantibus, quod verisimilius, aut ex caede Mariana relictis fuisse conditum. — Sed ad propositum redeo.

3) Tertio quo innitimur argumento, dum principatui Lippe-Detmoldiensi vindicamus locum cladis Varianae, et cum hoc saltum Teutoburgiensem, sunt *monetae Romanae*, quas ibi passim effodiunt. Magnum, ut vere dicam, momentum his numis tribuo, ob has rationes: Monetae Romanae omnibus patriae quidem partibus, praesertim occidentalibus et meridionalibus, neque tamen non in septemtrionalibus reperiuntur; plerumque tamen plures simul uno loco v. c. in tumulis, neque dispersae in agro. In nostra autem regione singulae

gulae et sparsim agrestium eruuntur aratro, ita ut casu videantur esse amissae, ni malueris, eas fuisse a possessoribus messis causa satas. Huc accedit, quod maxima pars *de quibus saltem probari possit*, quae tamen sunt perpau-paucae, *eas his regionibus esse effossas*, ante tempus Varianae cladis sunt cusae, ita ut a militibus Romanis in tumultu pugnae potuerint perdi.

Ut omittam numismata, quae a scriptoribus tamquam hic effossa commemorantur et describuntur, (Vide *Gruppen* origg. Germaniae I. p. 135. *Wasserbach* dissert. de statua Harminii Lemgov. ap. Meyer 1698. p. 10. et *Clostermeyer*: Wo Hermann etc. pag. 94, quorum priores testantur, numismata Romana tam aurea quam argentea, J. Caesaris et Augusti imaginibus illustria, esse reperta, *Clostermeyer* etiam duas accurate describit) unum, quod ipse possideo, idemque argenteum, nondum evulgatum, accurratius depingam: Effossa est moneta in praefectura Brake in horto pagi Hillentrup a rustico quodam, qui eam in tabernam contulit, ut herbam Nicotianam emeret, inde casu felicissimo, et grata possessoris *Dm. Hoffmannii* liberalitate ad me defluxit. Circuitus est denarii; caput Augusti laureatum his verbis circumscriptum: CAESAR AUGUSTUS PIU(S) PATER PATRIAE. In parte aversa binae sunt figurae humanae togatae, quarum utriusque manus una, clypeo innixa, hastam tenet, intra quas superne pendet lituus et vasculum non distincte expressum, forsan capeduncula, (conf. Cic. de natura deorum III, 17) tamquam

quam insignia auguris et Pontificis maximi, his literis circumscriptis: AUGUST. COS. RES.... R... (Restitutor Rei-publicae??). Sub linea denique, in qua positae sunt figurae, legitur, litera anteriori vel pluribus anterioribus deletis.. AESARES; quod, omnibus fere subsidiis destitutus vix conor explicare, quamquam suspicor, hoc verbum in supra stantes figuras referendum esse, quae forsitan Cajum et Lucium Caesares, filios Agrippae et Juliae, in juventute morte abreptos, (Ann. I, 3) tamquam principes juventutis exhibent cum clypeis et hastis aureis, quae tirocinii die ab equitibus eos accepisse refert Dio Cass. LV, 12. Conf. Lips. ad Ann. I, 3.

Hanc monetam esse cusam (nam cusam esse, acutior nota indicat,) ante cladem Varianam, haec docet ratio: Augustus XIII consulatus gessit; primum viginti annos natus (Suet. Aug. 26), ultimum duodesexagesimo aetatis anno. Obiit septuagesimo sexto vitae anno, Sext. Pompejo et Sext. Apulejo Coss. (Suet. Aug. 101), qui secundum aeram nostram anno tertio decimo, sive ab urbe condita 767mo hoc magistratu fungebantur (Conf. Grotef. Gram. II, p. 279); ergo ultimum consulatum gessit anno ab urbe cond. 749mo, id est quinque annos ante Chr. nat.; ideoque moneta ad minimum tredecim vel quatuordecim annos ante cladem Varianam est facta.

Jam ad duos alios transeo numos aeneos, quos juventutis *Augustdorfianae* magister et aedis sacrae custos *Echterling*, vir officiosissimus, mecum communicavit. Quamvis a tempore
et

et aerugine valde sint adesi, tamen in uno caput barbatum et laureatum agnosci potest, his solis literis relictis: MANT (M. Antonius triumvir vel M. Antoninus Imperator??) Parte aversa dea Roma cernitur, cum victoriola in manu, literis lateribus deae adscriptis S. C. (senatus consulto). In altero numo nihil nisi capitis delineatio distingui potest, ceteris omnibus oblitteratis. Quamvis accurate de horum numorum tempore disputari non possit, nihil tamen obstat, quin eos referamus ad tempus M. Antonii triumviri. At, dices, barbatum est caput, vulgoque notum, Romanos anno inde 454mo ab urbe condita ad Hadrianum Imperatorem barbam tondere solitos esse. Recte, mos erat, sed non omnium; erant semper, qui majorum adfectarent morem, prominenti barba insignium. Occurrunt enim in monetis hujus aetatis Imperatores barbati, ex. gr. ipse M. Antonius triumvir, C. Pansa, M. Lepidus triumvir, M. Brutus, quod disci licet, aliis deficientibus subsidiis, ex Huberti Goltzii historia Imperr. Caesarumque Romanorum Brugis Flandrorum MDCLVIII. Quod barbam attinet, consulas Alexand. ab. Alexand. dier. genial. l. V. p. 290 et J. H. Voss. ad Virgil. Eclog. I, v. 28. Inveni sunt hi duo numi a pueris ludentibus in deserto Lippiensi, cui nomen *Senne*, ad ripam rivuli *kurze Fuhre* dicti, haud procul a fonte Amisiae.

Cap. 63. Mox reducto ad Amisiam exercitu. Quum nusquam hujus receptus causa appareat, non ad arrogantiam nobis trahi potest, quod majoribus nostris victoriam in ancipiti illo proelio vindicamus. — In receptu ipso iidem Germanici

aut Taciti deprehenduntur errores vel plures etiam, quos supra in adducto exercitu vituperavimus. Hostibus enim nequam debellatis, sed acriter insequentibus, dividit exercitum, qui tota mole vix hostium perferre potuerat impetum, et per ambages, (imo pars equitum litore Oceani!! petere Rhenum iussa) ita ut pro chorda, ut dicunt, curvaturam receptui deligat, et hostibus legiones intercipiendi praebeat opportunitatem, copias ad Castra Vetera et Coloniam Agrippinam reducit. Quidni copias ab Amisia recto itinere et per compendium reducit ad Coloniam? quod iter, ni via militaris fuit ordinaria, quod Clostermeyer vix nobis persuadebit (p. 70), tamen Caecinae erat notum. Confiteor hic aut de indole militari Germanici omnino esse desperandum, aut de fide historica et luminibus Taciti, qui fontibus suis derelictus, leviter audita male et sine locorum cognitione composuerit.

Pontes longos quam maturrime superare. Quaeritur ubi quaerendi sint pontes longi, trames a L. Domitio aggeratus? Absit *Coevarden* in provincia *Drenthe*, (V. ed. Brotier I, p. 53 not. Conf. Jac. Gronov. I, p. 72) ubi nulli montes, (conf. cap. 64) neque verisimile videtur, Caecinae iter hanc regionem nimis septemtrionalem attigisse, qua via prius praefectus Peditum agmen suum, ni fallor, in Frisios duxerat, dum Caecina per Bructeros, intra Amisiam et Luppiam habitantes (vide supra) proficiscebatur. Pontes, de quibus hic sermo, intra Amisiam et Coloniam Agripp. sunt quaerendi. Ubi? non ausim tibi accuratius denotare; sed, si Tacito fides sit habenda

benda, non nisi in regione montana, forsā in provinciis hodie dictis Berg et Mark, invenies. Quodsi in provincia Drenthe ad Ysalam fluvium pontes in paludibus sunt reperti, scias tales multis locis repertos, ex. gr. in ducatu Oldenburgensi haud procul a vico *Goldenstedt*. Conf. de pontibus longis Mannert Geog. d. Gr. etc. III, p. 79. Sonntagsblatt 1819 p. 191. Clostermeyer p. 76. seqq.

Cap. 75. Multaque eo coram adversus ambitum constituta. Quaeritur quid Tacitus sibi velit his verbis? A quo constituta? Num praetore? Omnino a praetore. Cave autem verbum *constituere* pro decernere, iudicium dare, sumas; quamvis Brissonius de verb. signif. s. h. v. doceat, hanc quoque esse verbo vim; nam praepositio *adversus* non *iudicis decernentis*, de quo utendum fuisset *de* (ut Ann. XII, 54. *statuere* de Procuratoribus), sed *legislatoris prohibentis* est, ut liquet e verbo substant. *constitutiones*, id est placita principum (Heinecc. Elem. jur. civ. ed. 13^{ae} parag. 41). At quomodo praetori potestas legum rogandarum, quae olim comitiis, tum, comitiis in senatum translatis, (Ann. I, 15) senatui obtigerat? Non omnino expers erat praetor legum lationis, quod ejus edictum (ex quorum collectione postea jus honorarium ortum est,) plane demonstrat, quod edictum ad quaestiones publicas quoque pertinuisse, consentaneum videtur, quum hae quaestiones, inter quas de ambitus crimine, praetori essent demandatae (Conf. Contellum de republ. Rom. p. 252). Quod autem praeter edictum, initio magistratus statim proponendum, extraque tempus hoc loco legem fert,

factum esse videtur autoritate Caesaris et ejus praesentia, quamvis haud absurdum sit putare, praetorem interdum quoque supplementa edicto addidisse medio in magistratu. Confer de Praetore Heinec. antt. Rom. ed. Haubold p. 47.

Cap. 72. *In acta.* Verbum *acta* significat res omnes publice et pro republica gestas, ut elucet ex dictionibus *acta rescindere* Suet. Caes. 82., *tueri* S. Aug. 10., *acta confirmare* S. Caes. 19. Confer. Dio. Cass. XLVII, 18, quem locum, tamquam plurimam de hac re lucem praebentem, verbotenus tibi conscribo. Ait enim Dio: Ἐν τε γὰρ τῇ πρώτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ αὐτοὶ τε ὥμοσαν, καὶ τοὺς ἄλλους ὥρκωσαν, βέβαια νομιεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου (sc. Caesaris) γεγόμενα. καὶ τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς τὸ κράτος αἰεὶ ἴσχουσιν, ἢ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ποτε γενομένοις, καὶ μὴ ἀτιμωθεῖσι, γίγνεται. Praepositio *in* eandem vim habet ac in locutione: *jurare in verba, in leges, in arma* (Ovid. Metam. XIII, 50.) Omnes res autem, in quas Veteres jurabant, tamquam *sanctae* erant et *inviolabiles*. Hoc igitur senatus consulto indicabant: omnes res a Tiberio gestas *sanctas esse eoque bene et optime ab eo institutas*, ita ut eas abolere nefas sit. Tiberius ergo hoc consulto tamquam in deorum, quorum consulta non resolvi possunt et perfecta sunt, numerum relatus est. Hoc est quod renuit, confessus: „Cuncta mortalium incerta“ — ideoque acta sua non esse divina, neque digna in quae jurent cives. V. Brisson. de formulis p. 692.

Lib. II, 8. Eodem modo, imo gravius etiam quam priori expeditione peccat Germanicus, quod, in media Germania,
Aliso-

Alisone versans, ad *Rhenum* revertitur, et classe ad *Amisiae* os appulsa, inde reducit legiones ad *Visurgim*, a quo haud procul aberat, quum in *Teutoburgiensi saltu* degeret. Fac autem eum expeditionem hanc fecisse ad *inferiorem Visurgim*, ea parte, ubi nunc *Brema* velpagus *Vegesack* — (cui Lipsii opinioni non assentior, quia *Visurgis* ibi latior est, quam ut *Flavius* commode cum fratre *Arminio* colloqui, et deformitatem oris (cap. 9.) conspicere potuerit; quia porro nullibi prominentia montium (cap. 16 et 20), sed vix colles reperiuntur: quae omnia locum supra *Mindam* indicant), fac tamen inquam huc iter fecisse *Germanicum*; tamen intervallum a *Teutoburgiensi saltu* ad *Bremam*, quindecim circiter miliarium *Germanicorum*, non plus quam sexta pars ejus itineris est, quod fecit a saltu *Teutoburgiensi* ad *Rhenum*, a *Rheno* per *Amisiam* ad *Visurgim* reversus. Quidni, de commeatu forsitan anxius, classem in *Visurgis* ostium subvehi et obviam sibi venire jubebat?

Cap. 8. *Laevo amne*. Multam ut hunc locum explicent sagacitatem impendunt viri docti; quum autem mihi non persuadere possim, *laevum amnem* dici posse pro *laeva ripa*, quod plurimi volunt, sed, sub amni fluvium ipsum intelligi debere, verisimillimum mihi videtur statuere, *Taciti tempore Amisiam* duobus ostiis in mare prorupisse, quum constet, aestuarium illud, quod dicunt *Dollart*, sicut sinus *Zuydersee*, post *Taciti* tempora impetu et irruptione maris ortum et *Amisiae* alveum mutatum esse. V. *Wiarda Ostfr. Gesch.* 256 seqq. et 264. Erratumque in eo, quod non subvexit, ad eum locum scilicet, ubi cornua fluminis uno alveo fluebant.

Me-

Metanti castra Caesari Angrivariorum etc. Angrivarii tum temporis sedes habuere in agro Osnabrugensi, et circa oppidum Engern, quod genti caput; postea mutatis et prolatis sedibus Bructerisque expulsis, prope Rhenum, ubi *Anger* fluvius influit apud oppida *Angermünde* et *Angerort* (Roessig p. 112) sedebant. De hac sedis mutatione vide Tac. Germ. 33 et 34. Quod autem orientali Visurgis ripa habitarent, ut Sickler Handb. d. a. Geogr. p. 80 et v. Hacke in Uebersetz. des Tacitus II, 23 volunt, nusquam me legere memini, et error videtur, qui forsitan ex Ann. II, 19, ubi auxilia hujus nationis trans Visurgim latum aggerem efferunt, irrepserit.

Cap. 23. *Tumidis*. Absit humidis vel humilibus. Tacitus enim oram maritimam hujustractus terrae montanam (conf. c. 24.) montes autem causam et materiem tempestatum putat (Agric. 10). Neque tumidum pro altum inauditum. Vid. Ovid. Amor. II, XVI, 57 tumidi montes.

Manantes per latera, explicant viri docti, *recipientes abundanter aquam*, quod mihi verbi vi male congruere videtur; nam manare, quamvis de rebus madefactis saepissime usurpetur, semper tamen de superficie et parte exteriori occurrit, ita ut *naves manantes per latera* sit lingua vernacula: *Triefende Schiffe*; vel a parte interiori aquam extrorsum laxantes: nunquam a parte exteriori humorem introrsum recipientes: *manantes naves*, pro fissis, inauditum. Hunc sensum si exprimere volueris, dicendum: Aqua manat per latera, neque:
La-

tera manant, vel alvei. Hinc legendum mihi videtur, *manante*, quod ad *fluctu* referatur, qua lectione sensus aequae ac grammatica proficiunt.

Cap. 24. *Scopulos et prominentes oras.* Nusquam his oris scopulos, ne colles quidem esse, si unam insulam *Helgoland* excipias, vulgo notum. Doleo, sed nihilominus dicendum: Vereor, ne Tacitus in rebus, quae nostram gentem attinent, nonnulla ex turbidis hauserit fontibus, et miseret me sagacitatis, quam docti viri inextricabilia extricando, insanabilia sanando, perdiderunt. Multo melius C. Plinius L. XVI, 1. hos tractus nosse videtur.

Cap. 29. *Libellos et autores recitat Caesar.* Libelli hoc loco nihil aliud esse possunt, nisi argumenta libellorum singulorum, quae summam a principe tamquam praeside senatus recitantur, quum postea accusator ipse proferat libellos, id est accusationis singula loca proponat.

Cap. 30. Quia, *Libo sine patrono introisset*, nemo ergo responderet, orationi perpetuae non erat locus; sed res tamquam tumultuariter acta, ita ut singillatim accusator proferret libellos, i. e. crimina in libellis perscripta, et singula quaeque loca statim (quod plerumque post actionem fieri solebat) testibus et literis comprobaret. Eodem modo rem agit Cicero contra Verrem, temporis brevitatem coactus (Cic.
in

in Verr. Act. I cap. 11 et 18). Quod actionis genus postea Nero Imperator, ut Suetonius Neron. 15. refert, tamquam commodissimum et brevissimum sanxit. Conf. Bremi ad Sueton. l. c., qui rem lucidissime exponit. Confitendum tamen, me non intelligere, cur divinatione omissa, Vibius iste ad rem agendam ex accusatoribus sit electus, nisi hoc arbitrio principis sit factum. —

~~~~~